

REPERE SOCIAL-ECONOMICE ÎN EVOLUȚIA URBANĂ A ORAȘULUI CRAIOVA. ÎNTEPRINZĂTORII EVREI (SECOLUL AL XIX-LEA, PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XX-LEA)*

GEORGETA GHIONEA**

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, prin numărul și importanța lor economică, evreii din localitatea Craiova reprezentau cea mai mare comunitate izraelită din Oltenia. Întreprinzătorii evrei, individual sau în asociație, se remarcă spre finalul secolului al XIX-lea în peisajul industrial, comercial și bancar al localității. Pornind de la noi date oferite de sursele primare ale timpului, dar și de la variate surse editate, ne-am permis o nouă incursiune economică în trecutul unor vechi *întreprinzători evrei* din oraș¹.

Conform recensământului din anul 1831, în Craiova erau înregistrați „82 capi de familie (328 de suflete), dintre care 37 cu supușenie străină”². Recensământul efectuat în anul 1860 scoate în evidență o majorare a populației de origine evreiască, în localitate fiind înregistrați 495 de izraeliți³. În anul 1898, în *Marele Dicționar Geografic al României*, în dreptul acestei comunități apare cifra de 2.305 evrei⁴, iar pentru anul 1899, apare o nouă majorare, în localitate fiind înregistrați 2.891 de evrei⁵. Dintr-o statistică a meseriașilor din România, publicată în anul 1901, aflăm că în Craiova existau 4.758 de meseriași, dintre care: „2.769 erau români, 1.703 erau străini creștini și 286 erau evrei”⁶. Structura ocupațională a comunităților evreiești din Oltenia, în general, și Craiova, în particular, ne indică o comunitate urbanizată, care a participat în mod activ la viața economică și culturală a localității, iar asupra activităților desfășurate de către aceștia ne-am oprit în paginile următoare.

Pentru prima jumătate a secolului al XIX-lea deținem puține informații cu privire la practicarea meseriilor de către evreii din localitate. Printre meșteșugarii și negustorii craioveni – catagrafiați în anul 1831 – îi găsim menționați ca *bogasieri* (negustor de articole de manufactură, în special de pânzeturi fine pentru căptușeli de haine) pe următorii evrei: Lazăr Hazenbercî, David Schenazi și încă doi evrei cu

** Cercetător Științific III, dr., Institutul de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopșor”, Craiova al Academiei Române; e-mail: getaghionea@yahoo.com.

¹ A se vedea: Georgeta Ghionea, *Fomerly Jewish entrepreneurs of Craiova*, în Iulian Boldea, Dumitru-Mircea Buda, Cornel Sigmirean (coord.), *Mediating Globalization: Identities in dialogue*, Tg. Mureș, Editura Arhipelag XXI, 2018, pp. 360–364.

² Ion Dongorozi, *Așezările evreiești din Oltenia – după război (1920–1929)*, în „Arhivele Olteniei”, Serie Veche, nr. 49–50/mai–august 1930, pp. 157–159.

³ *Ibidem*.

⁴ George Ioan Lahovari, *Marele Dicționar Geografic al României*, vol. II, București, 1899, p. 740.

⁵ Ion Dongorozi, *art. cit.*, în *loc. cit.*, p. 159.

⁶ *Industrie. Statistica meseriașilor din România*, în „Revista Economică”, Anul III, nr. 20/25 mai 1901, p. 222.

nume omonime, „Rafail Sason ovreiu” și „Sason Rafail ovreiu”, probabil tată și fiu, ambii localizați în mahalaua Sf. Ilie. Tot pentru anul 1831, deținem informații despre „Ilieci Costandin ovreiu ot mahl. Popa Anghel” care apare la categoria *fișicicii*, dar și despre Mircuși Penhazi și Saliel Samoil, menționați ca *geamgii*⁷. Prima mențiune a numelui Moisi A Mendel datează din anul 1839, când acesta era înregistrat ca *giuvaiergeriu*⁸. În anul 1841 (1 septembrie), comerciantul evreu Lazăr Fermo închiria o *prăvălie* la „Răscruți... pă 2 ani, 8 luni și 24 zile, pă an 1.000 lei (chirie)”⁹, iar „Merçuș ovreiu, tenechegiu” închiria o *prăvălie* ce aparținea bisericii Sf. Ilie, pentru un an (1841–1842)¹⁰. O altă dovadă a prezenței negustorilor evrei în Craiova ne este oferită de un document din anul 1849, din care am aflat despre existența lui „Celebun ovreiu, tutungiu”, a lui Moise Penhas și a lui Maier Iosif¹¹. Dintr-o listă, dataată februarie 1852, care conține *fabricile* existente în Craiova, în *Despărțirea de Roșu* aflăm despre Iosif Moise, Iancu și Moise Hazan, proprietari de mori cu cai, care produceau făină „mutmel (făină albă de calitate superioară)”, pospai și griș¹².

Pentru a doua jumătate a secolului al XIX-lea, informațiile privind prezența și statutul economic al evreilor craioveni se înmulțesc. În analiza structurii meseriilor pe care evreii le-au practicat, am pornit de la statistica întocmită în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, în numele Camerei de Comerț și de Industrie din Craiova, de către secretarul instituției, Ștefan G. Saita¹³. Din datele prezentate în această statistică, coroborate cu documente studiate de noi în arhive sau cu diferite surse editate, desprindem diversitatea activităților negustorilor și meseriașilor locali, dar și faptul că din punct de vedere etnic, cea mai mare concentrare în economie am găsit-o în rândul românilor, urmași de evrei, sârbi și bulgari.

Au existat câteva domenii în care evreii craioveni au deținut supremația, așa cum a fost cazul *tipografiilor*¹⁴, al *bijutierilor*¹⁵ sau al *ceasornicarilor*¹⁶. *Industriași*

⁷ *Meșteșugari și neguțători din trecutul Craiovei. Documente (1666–1865)*, București, 1957, p. 200 (în continuare se va cita: *Meșteșugari și neguțători...*).

⁸ Ion Pătrașcu, *O familie de industriași evrei: Mendel*, în „Excelsior”, an II, nr. 5/1997, Craiova, p. 9.

⁹ *Meșteșugari și neguțători...*, p. 269.

¹⁰ *Ibidem*, pp. 269–270.

¹¹ *Ibidem*, pp. 290–291.

¹² *Ibidem*, p. 294.

¹³ Statistica întocmită de Ștefan G. Saita poate fi consultată în Dinică Ciobotea, Marusia Cârstea, Ion Zarzără, *Documente economice privind circumscripția Camerei de Comerț și Industrie Dolj (1865–1949)*, Craiova, Editura Universitaria, 2015, pp. 129–163.

¹⁴ Samitca și-a început activitatea în jurul anului 1835, ca „legător de cărți”. Tipografia „Philip Lazăr” a fost instalată la Craiova, în anul 1874, iar din anul 1880 figurează cu numele de Filip Lazăr. Tipografia Frații Benvenisti (Sandu și David) a început să funcționeze în anul 1876. Pentru detalii, a se vedea: *Ignat Samitca*, în „Almanach tipografic”, Anul VI, nr. 6/1903, pp. 60–61; Prof. C. D. Fortunescu, *Începuturile tipografiei în Craiova*, în „Almanahul Graficei Române”, 1926, pp. 120–121; Niculae Th. Ionnițiu, *Istoria Editurii Românești*, București, Editura Cartea Românească, f.a.

¹⁵ Statistica întocmită de Camera de Comerț și de Industrie Craiova menționează, la categoria bijutieri, cinci firme, toate administrate de evrei: A. Glonștein (firmă înregistrată în Craiova, din anul 1897, în str. Madona Dudu), Bernard Kraidman (1891), M. Silberman (1878), B. M. Schulder (1875) și Moisi A. Mendel&Fii (1839), în Dinică Ciobotea, Marusia Cârstea, Ion Zarzără, *op. cit.*, p. 133.

¹⁶ Adolf Ebner (și-a înregistrat firma în anul 1874), G. Rosenstein (1892), B. Silberman (1895), Iosef N. Eskinasy (1898), Ignatz Bauch (1897), S. Silberman (1880), Solomon Dorfman (1897), Solomon S. Fldmesser (1897), în Dinică Ciobotea, Marusia Cârstea, Ion Zarzără, *op. cit.*, pp. 142–143.

de origine evreiască, individual sau în asociație, își desfășurau activitatea în Craiova, în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea. Astfel, la finele anului 1892, aici figurau două ateliere mecanice, proprietăți ale lui Gustav Burhard și Iosif Lachman¹⁷. Din anul 1885, Gustav Wolf a deținut, în str. Libertății, la nr. 3, un atelier de lăcătușerie, considerat „cel mai reputat atelier pentru construcțiuni de fier”¹⁸. Din lista cu industriași a făcut parte și Johan Kasper, care a administrat, din anul 1879, o fabrică de dimie și pături, în str. Doamnei. În preajma anului 1900, Fabrica Kasper & Herbert, nume sub care o găsim în documente, se adresa în special nevoilor populației rurale¹⁹. În anul 1895, Adolf Waidmann inaugura o fabrică, cu o secție de turnătorie și cu cinci lucrători. Până în anul 1900, acesta a adăugat secții de *mecanică, strungărie, fierărie și tâmplărie*²⁰.

Strâns legată de comerțul cu cereale, a fost *industria morăritului*, în care capitalul evreiesc era bine reprezentat, la sfârșitul secolului al XIX-lea. În anul 1852, în str. Bucovăț, la nr. 90, a început să funcționeze moara lui Mendel, sub firma socială Moisi A. Mendel & fii²¹, iar din anul 1861, în str. Cereș, la nr. 28, a fost pusă în funcțiune moara cu aburi a lui Pepi B. Pomerantz. În lista întreprinderilor industriale din Craiova, din anul 1875, apare menționată, în str. Caracal, la nr. 29, moara cu aburi administrată de Marcu Weiss (din anul 1884, firma socială a societății este Marcu Weiss & fii²²). Isack I. Beligrădeanu a fost proprietarul morii din str. Barbu Catargiu, nr. 72, aflată în funcțiune din anul 1893, iar în str. Abatorului, la nr. 58, a funcționat moara cu aburi a lui Așer (Eser) Eschinas²³.

Evreii craioveni au practicat toate meșteșugurile tradiționale, desăvârșind meserii moștenite pe parcursul mai multor generații sau au fost deschizători de drumuri în domenii de activitate, neocupate de alții. Pentru finele secolului al XIX-lea, sursele studiate consemnează, în Craiova, un singur alamagiu (Tobias Hirsch Joseph), un singur poleitor de rame (Isac Leon) și un singur comerciant de vopseluri (Jacob Hirsch). Inedite pentru perioada pe care o studiem sunt și cele două depozite de plane administrate de reprezentanții acestei comunități: M. I. Schroter și Felix Raichel. La vârsta de 81 de ani (51 de ani petrecuți în România), Felix Raichel solicita

¹⁷ Dinică Ciobotea, Marusia Cârstea, Ion Zarzără, *op. cit.*, p. 116.

¹⁸ Gheorghe Gherghinescu, *Banca Națională a României. Sucursala Craiova. Băncile în „Cetatea Băniei”*, vol. I, București, Editura Oscar Print, 2015, p. 281.

¹⁹ În anul 1902, fabrica Kasper & Herbert, a fost distrusă de un incendiu, iar pentru refacerea ei a fost necesar un capital de 500.000 de lei, cel mai important creditor fiind Banca Comerțului din Craiova. În preajma Primului Război Mondial, Fabrica de postav Oltenia – nume sub care o regăsim după refacere – producea postavuri militare, în Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Dolj, fond Banca Comerțului, dosar 27/1913, ff. 1–10 (în continuare se va cita: S.J.A.N. Dolj); Georgeta Ghionea, *Istoria băncilor urbane din Oltenia (1880–1948)*, Craiova, Editura Aius, 2009, p. 95.

²⁰ D. E. Petrescu, *Un splendid colț din România-Mare*, Craiova, f.a., p. 145.

²¹ S.J.A.N. Dolj, fond Prefectura județului Dolj, Serviciul Administrativ, dosar 59/1904, ff. 8–9.

²² *Ibidem*.

²³ Familia Eschenazy face parte din comunitatea evreilor sefarzi, care s-ar fi așezat în Craiova, în jurul anului 1650. Primul membru al familiei semnalat în documente a fost Așer (Eser) Eschinas (Eschenazy), în: Prof. Albert Zimble, *Mărire și decădere a Băncii Frații Așer Eschenazy*, în: „Excelsior”, an II, nr. 5/1997, Craiova, p. 8.

naturalizarea română cu dispensă de stagiu, motivând faptul că a fost util țării prin „dezvoltarea industriei pianelor și pianinelor”²⁴, pe care le construia în atelierul său din Craiova, încă, din anul 1874. De la înființarea atelierului și până în anul 1926, Felix Raichel a construit „192 de pianе, dintre care 26 au fost vândute în Craiova și Turnu Severin”²⁵.

Dintre meșteșugurile tradiționale care au captat atenția capitalului evreiesc redăm pe cele considerate de noi mai importante, menționând și numele celor care au reușit să se facă cunoscuți, de către marea majoritate a populației locale: *cizmari*: Ioseph Iancu, Moscvu Leon; *curelari*: Eduard Baer, Elias Smelver; *croitori pentru cavalerie*: Buich Samoel, Iulius Segal, Leon Svegher, Segal Israil; *croitori pentru militari*: Albert Preis, Irichman Presman; *pielari*: Iosif I. Salom, Moritz Reis²⁶, Max Salom²⁷ (str. Frații Buzești); *pălărieri*: Albert Landau, Albert Roth, Louis Barer²⁸; *corsete*: I. Wexler; *confecții pentru dame*: David Baruch; *ceaprazari*: Herman Solomon (1880), Iosef Rubin Rosenberg (1889), I. Silberman (1890)²⁹; *tâmplari*: Avram Maisler, Adam Maer, Iosif Anghel, Moise Simion³⁰; *tinichigii*³¹; *producători de mobilă*: Carol Bucholtz, Finchel&Braunstein, Louis Ratz³²; *sticlari*: Avram M. Rosentveig, Hirsch Efraim, Solomon Schwartz³³.

O serie întregă de meserii – mai noi în epocă – completează imaginea contribuției evreilor la viața economică a localității, în ultima jumătate a secolului al XIX-lea. Astfel, întâlnim: anticari, berari, fotografi, opticieni (I. Schwartz³⁴), turnători, strungari, pictori de firme sau fabricanți de apă gazoasă (Albert Schwartz, Leon Schwartz, Wilhelm Moss³⁵).

Tot mai mulți negustori evrei sunt menționați în ultimele decenii ale secolului, în centrul comercial al localității. Fie că au fost *librari* (Iosef Benvenisti, Gherman și Filip Lazăr³⁶), *comercianți de stoffe* (Isach I. Cohen, Leon M. Esychinasy),

²⁴ Monitorul Oficial, nr. 125/8 iunie 1926, p. 8.269 (în continuare se va cita: M.O.).

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Dinică Ciobotea, Marusia Cârstea, Ion Zarzără, *op. cit.*, p. 157.

²⁷ Dinică Ciobotea, *O descriere a centrului comercial permanent din Craiova de la sfârșitul secolului XIX și din prima jumătate a secolului XX*, în Cezar Avram, Dinică Ciobotea, Vladimir Osiac (coord.), *Destin de istoric. În onoare Dinu C. Giurescu*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2012, p. 377.

²⁸ Dinică Ciobotea, Marusia Cârstea, Ion Zarzără, *op. cit.*, p. 157.

²⁹ *Ibidem*, p. 146.

³⁰ *Ibidem*, p. 161.

³¹ Din cei 20 de *tinichigii*, înregistrați la Camera de Comerț și de Industrie Craiova, la sfârșitul secolului al XIX-lea, „19 au fost evrei”. Dintre aceștia, până în prezent i-am identificat pe următorii: Avram Sarovitz, Avram I. Eschinasy, Lazăr Hebstein, David Andelman, Erman Lingher, Simion Barer, Solomon Lax, Simion Legner (toți cu sediul, în str. Lipscanii Noi), Solomon S. Isac (în str. Lipscani), Samuel Nadel, Avram Grunbaum, Gustav Menhorth, Ignat Marcus Clein și Moise Feder.

³² Dinică Ciobotea, Marusia Cârstea, Ion Zarzără, *op. cit.*, p. 156.

³³ *Ibidem*, p. 160.

³⁴ *Ibidem*, p. 157.

³⁵ *Ibidem*, p. 148.

³⁶ Dinică Ciobotea, *art. cit.*, în *loc. cit.*, p. 360.

de *haine vechi* (Santu Salom), de *coloniale* sau de *mărunțișuri* (Isac I. Ligi), aceștia s-au impus pe piața locală. Cu toate că la sfârșitul secolului al XIX-lea identificăm destui de mulți negustori evrei craioveni, ei nu au reușit să dobândească o poziție dominantă, așa cum s-a întâmplat în comerțul cu bani.

Anuarul comercial din anul 1898, în dreptul *bancheri* îi menționează pe următorii: A. L. Fermo, Frații Așer Eschenasy, Isak Z. Blaunștein³⁷. Însă, între „oamenii care au dat viață afacerilor de bancă la Craiova”³⁸, putem trece și alte nume, printre care: Poumay, Făreanu, Fermo Lazăr fiu și Rafael S. Penchas³⁹. În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, *comptuarele* (casele de bancă) care funcționau în Craiova aparțineau evreilor, și tot evrei au fost și cei mai mulți *zarafi* (Asericu Eskenasy, Mornicu Penchas, Heinrich Lazăr, Măcicu Penchas, Mayer Cohen, M. E. Solomon, Moscū D. Semo, Rafael Penchas, David Alire Ascher, Levi Iacob)⁴⁰.

La începutul secolului al XX-lea, în Craiova, morile și brutăriile ocupau un loc important în cadrul industriei locale, tăbăcăriile își diversificaseră producția, se înființaseră ateliere pentru prelucrarea lemnului, iar pe principalele artere de comunicație se întâlneau la tot pasul manufacturi, coloniale, galanterii, pielării, papetării, ceasornicării, bijuterii, pescării etc. Diversitatea meseriilor practicate de evrei se observă și în prima jumătate a secolului al XX-lea. Dintre comercianții evrei care și-au desfășurat activitatea pe str. Unirii, la nr. 49, îl menționăm pe B. Silberman, administratorul primei *fabrici de ștampile de cauciuc și metal*⁴¹. Pe aceeași arteră comercială, la nr. 53, S. Lazăr Benvenisti administra un *Mare Bazar* (librărie, galanterie, papetărie), sub emblema „La Amicul Veritabil”, la nr. 85 (sub Hotel Paris), I. Feingold deținea o ceasornicărie⁴², iar G.M. Sternberg deținea un magazin cu haine gata pentru dame, cu emblema „La Mireasa”⁴³. În anul 1910,

³⁷ Isak Z. Blaunștein, o casă de bancă mică, care și-a avut sediul în str. Madona Dudu, din anul 1880. În anul 1919, în documente apare ca societate în nume colectiv, cu un capital social de 200.000 de lei. Societatea nu mai figurează în statistici, după anul 1929, în Ghionea Georgeta, *Istoria băncilor urbane din Oltenia, în date, statistici și corespondență (1880–1948)*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2015, p. 145.

³⁸ Gheorghe Gherghinescu, *op. cit.*, p. 75.

³⁹ În anul 1899 (15 iulie) s-a încheiat un contract de asociație între Rafael I. Penchas, Iacob R. Penchas fiul și Lazăr Galimir. Scopul societății a fost: „comerțiu de manufactură en gros și de bancă”, iar firma socială „Rafael I. Penchas”. În anul 1906, Lazăr Galimir s-a retras din asociație, întreg activul și pasivul societății trecând la cei doi asociați ai săi: Rafael I. Penchas și Iacob R. Penchas, în M.O., nr. 158/14 octombrie 1899, p. 5.390; M.O., nr. 265/2 martie 1906, p. 9.458.

⁴⁰ Pentru detalii, a se vedea: Georgeta Ghionea, *Circulația monetară în Oltenia secolului al XIX-lea*, în „Arhivele Olteniei”, Serie Nouă, București, Editura Academiei Române, nr. 24/2010, pp. 163–171; Idem, *Din trecutul unei vechi familii din Craiova: Familia Eschenasy*, în Sorin Liviu Damean, Marusia Cîrstea (coord.), *Continuitate istorică în spațiu și timp. Profesorul Vladimir Osiac la 70 de ani*, Craiova, Editura Universitaria, 2011, pp. 441–449; Gheorghe Gherghinescu, *op. cit.*, p. 159.

⁴¹ *Pagina publicitară*, în „Anuarul Ziarului Patria”, Craiova, 1906, p. 253.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*, p. 202.

Adolf și Iosef Ebner, comercianți din Craiova, se asociază în vederea desfășurării comerțului „de bijuterie, orologerie și accesorii”, sub firma socială „Adolf Ebner et fiu”, în str. Unirii, nr. 82⁴⁴, iar la nr. 97, M. Segall s-a remarcat ca proprietar al magazinului de mașini de cusut „La Marca Țărei”. Pe str. Madona Dudu, la nr. 55, Jean Klein a administrat un atelier de cismărie și pantofi, sub emblema „La Idealul Formei”, iar în str. Lipscani, la nr. 67, Leon I. Baruch administra un *mare magazin cu articole de manufactură, mărunțișuri, băcănie și fierărie*, „La Mielul Alb”⁴⁵, casă fondată în anul 1885.

În anul 1920, între întreprinderile industriale din Oltenia, înscrise la Camera de Comerț și de Industrie Craiova, figurează și *franzelăria* administrată de Iulius Schmidt, cu începere din anul 1908⁴⁶. Iohan Kasper, Thomas Herbert și George Kasper se asociau, de la 1 ianuarie 1911, în scopul „fabricării și vânzării de postavuri și articole similare”, sediul societății lor fiind în str. D. A. Sturdza, la nr. 106⁴⁷. Felix Waidmann (fratele lui Adolf Waidmann) administra, cu începere din anul 1912, un atelier mecanic⁴⁸, iar în anul 1924, inaugura cel de-al X-lea motor cu țitei lucrat în ateliere sale, „un motor de 70 de cai putere” destinat unei mori din comuna Hotaru, județul Romanași⁴⁹.

Carierea de intelectual și profesiile liberale devin, la începutul secolului al XX-lea, tot mai atrăgătoare. Găsim tot mai multe persoane de origine evreiască printre medicii, dentiștii sau farmaciștii craioveni: Dr. M. Cohn (doctor în chirurgie dentară, str. I.C. Brătianu⁵⁰), Dr. Jean Zwiebel, str. Unirii, nr. 133⁵¹, Dr. Hirsch Solomon (specialist în boli interne, str. I.C. Brătianu), Dr. Hirsch Martin (Unirii colț cu Copertari), Dr. Rebeca Hirsch, Dr. Zwilinger (str. Justiției), Dr. Segal Laurian (str. Buzești), I. Bacher, dentist⁵², Iosif Schuster, farmacist⁵³.

În prima jumătate a secolului al XX-lea, mulți dintre industriașii sau comercianții evrei, mai sus enumerați, au fost membri fondatori și acționari principali în cadrul unor întreprinderi industriale sau au activat ca membri în consiliile de administrație ale unor importante instituții bancare locale. Unul dintre cele mai reprezentative exemple a fost „Fabrica de postav Oltenia” (fostă Kasper & Herbert), fondată în anul 1914, care a produs postavuri militare. Între acționarii principali ai fabricii

⁴⁴ M. O., nr. 131/14 septembrie 1910, p. 5.414.

⁴⁵ M. O., nr. 180/ 14 august 1926, p. 12.213.

⁴⁶ S.J.A.N. Dolj, fond Camera de Comerț și de Industrie Craiova, dosar 29/1926, f. 64.

⁴⁷ M.O., nr. 246/6 februarie 1911, p. 10.243.

⁴⁸ S.J.A.N. Dolj, fond Camera de Comerț și de Industrie Craiova, dosar 29/1926, f. 64.

⁴⁹ *Anunțuri*, în „Arhivele Olteniei”, Serie Veche, anul III, nr. 16/noiembrie–decembrie 1924, p. 545.

⁵⁰ Dinică Ciobotea, *art. cit.*, în *loc. cit.*, p. 379.

⁵¹ Gheorghe Gherghinescu, *op. cit.*, p. 424.

⁵² *Pagina publicitară*, în „Anuarul Ziarului Patria”, Craiova, 1906, p. 253.

⁵³ Prof. Univ. Dr. Al Olaru, *Medici evrei în Craiova*, în „Excelsior”, an II, nr. 5/1997, Craiova, p. 3.

au fost următorii: Isac I. Beligrădeanu & Fils, Thomas Herbert și W.I.T. Theegarthen⁵⁴. În anul 1919, era fondată, cu denumirea „Comerț și Industrie”, o societate al cărei obiect de activitate a fost următorul: „propășirea comerțului și industriei, pentru asigurări generale și transporturi”⁵⁵. Fondatori și principali acționari au fost: Isac Beligrădeanu & Fils, I. Eskenasy, Alfred Mendel, Mendel Moisi&Fii⁵⁶.

Banca Comerțului a fost înființată în anul 1897, sub formă de societate cooperativă de credit, cu durata nelimitată⁵⁷. Între membrii fondatori am constatat prezența unor persoane bine cunoscute în lumea financiară, mari proprietari, comercianți și negustori ai vremii. Printre aceștia s-au remarcat: Israel I. Eschenasy, bancher și mare proprietar⁵⁸, C. Ianischewski, Isac I. Beligrădeanu & Fils, Paul Lazăr, Sc. Moscu, comercianți și proprietari. Între membrii fondatori ai Băncii Oltenia, bancă din *finanța mijlocie*, înființată în februarie 1904⁵⁹, regăsim următorii evrei: Emanoil David⁶⁰, Ed. Konteschweller, proprietarul uneia dintre cele mai vechi farmacii din Oltenia, C. Ianischewski asociat la firma Saita&Ianischewski, Adolf Ebner, proprietar al unui magazin de bijuterii și ceasornicărie în str. Unirii, nr. 133⁶¹, iar din primul consiliu de administrație a făcut parte Israel I. Eschenasy⁶². În anul 1907, a fost fondată „Banca Muncei”, cu un capital social de 163.600 lei, din inițiativa lui Samuel I. Beligrădeanu, care a îndeplinit și funcția de președinte, în primul consiliu de administrație. O parte dintre acționarii societății au participat și la fondarea Băncii Oltenia: Ed. Konteschweller, Emanoil David, Adolf Stern⁶³. La fondarea Băncii Craiovei, în anul 1908, au participat și comercianții și proprietarii Beligrădeanu⁶⁴.

Pentru prima jumătate a secolului al XX-lea, în patrimoniul Serviciului Județean al Arhivelor Naționale Dolj am găsit numeroase documente privitoare la activitățile practicate de evreii craioveni. Ca izvor istoric le considerăm importante, deoarece ne oferă date interesante despre familii evreiești care au activat în comerțul local și despre credibilitatea negustorilor. Drept urmare, pe câteva dintre acestea, considerate de noi mai importante pentru perioada studiată, le redăm mai jos.

⁵⁴ M. O., nr. 100/2 august 1914, p. 5.183.

⁵⁵ „Protestarea”, ziar săptămânal independent, anul III, nr. 9/17 aprilie 1919, p. 2.

⁵⁶ *Ibidem*; M. O. nr. 62/4 iulie 1919, p. 3.437.

⁵⁷ S.J.A.N. Dolj, fond Fundația Jean Mihail, dosar 423/1899–1926, f. 1.

⁵⁸ Israel I. Eschenasy, „comerciant de vază al orașului, cu un mare magazin de toptangerie, asociat al firmei Benvenisti & Eschenasy”, în: S.J.A.N. Dolj, fond Tribunalul Județului Dolj, dosar 99/1884, f. 19; „Anuarul Ziarului Patria”, Craiova, 1906, p. 230.

⁵⁹ S.J.A.N. Dolj, fond Camera de Comerț și de Industrie Craiova, dosar 209/1931, f. 3.

⁶⁰ Emanoil David, proprietarul celui „mai mare magazin de încălțăminte din Oltenia”, cunoscut după emblema „Bazarul de Viena”, magazin aflat la colțul străzilor Unirii cu Lipscani, nr. 1, dar și „Marele Bazar de Galanterie la „Orașul București”, atașat de magazinul de încălțăminte, în: Gheorghe Gherghinescu, *op. cit.*, p. 424.

⁶¹ Gheorghe Gherghinescu, *op. cit.*, p. 424.

⁶² S.J.A.N. Dolj, fond Camera de Comerț și de Industrie Craiova, dosar 209/1931, f. 3.

⁶³ M.O., nr. 37/18 mai 1911, p. 1.596.

⁶⁴ S.J.A.N. Dolj, fond Tribunalul județului Dolj, dosar 64/1908, ff. 1–3.

ANEXA NR. 1Contract de societate⁶⁵

Subsemnații M.I. Benvenisti și Moscu Eschenasy, ambii comercianți, domiciliați în Craiova, preluând asupra noastră tot activul și pasivul societății în nume colectiv ce a existat între părinții noștri Iacob I. Benvenisti și Israel Eschenasy am convenit la rândul nostru să ne asociem în nume colectiv și cu răspunderi nemărginite pentru continuarea și exercitarea aceluiași comerț.

Obiectul societății noastre va fi, așadar comerțul de manufactură angro, cu sediul în Craiova, str. Lipscani, No. 30 și sub aceeași firmă socială: Benvenist & Eskenasy.

Capitalul social inițial este de lei 400.000 (patru sute mii), aparținând în mod egal ambilor asociați. Acest capital social va trebui să fie sporit tot prin aporturi egale, treptat cu dezvoltarea afacerilor societății noastre.

Fiecare din asociați are, de o potrivă, dreptul de administrație, precum și dreptul de a semna firma socială și de a angaja în mod valabil societatea noastră înaintea instanțelor judecătorești și în genere înaintea oricăror autorități publice, pentru toate cazurile și chiar pentru acelea în care s'ar cere o procură specială.

În fiecare an în luna Maiu vom face inventarul și vom încheia bilanțul. Beneficiile nete, cași eventuale la pagubă se va repartiza în mod egal între ambii asociați.

Societatea noastră începe la 1 Octombrie, iar durata ei este nelimitată, însă nici unul din noi nu se va putea retrage din societate, mai înainte de inventarul din 1925, în care caz asociatul care se retrage va trebui să notifice formal celuilalt asociat voința sa, cu cel puțin șase luni înainte de încheierea bilanțului care se va întocmi dupe normele și evaluările inventarului, din anul precedent.

Pe baza acestui inventar drepturile cuvenite asociatului retras vor fi lichidate în numerar. În caz de deces a unuia din asociați, activul și pasivul societății trece de plind drept, asupra asociatului rămas în viață, cu obligația pentru dânsul de a achita moștenitorilor asociatului decedat în termen de șase luni dela data decesului, capitalul cuvenit acestuia, dupe ultimul inventar – bilanț semnat de asociatul decedat, cu o dobândă de 8% pe an, dela data aceluiași bilanț și până la achitare.

Acesta fiind singurul drept al moștenitorilor, ei nu vor putea cere aplicarea de sigilii, pe activul societății și nici un nou inventar.

Făcut în dublu exemplar astăzi în 23 Septembrie 1919, în Craiova.

(ss) M. I. Benvenisti
(ss) Moscu Eschenasy
(ss) G. D. Pencioiu, avocat

⁶⁵ Idem, fond Camera de Comerț și de Industrie Craiova, Firme Sociale, dosar 93/1931, f. 2.

ANEXA NR. 2

Contract de asociațiune⁶⁶

Între subsemnații Iosef A. Elias, comerciant, domiciliat în Craiova, str. Cuza-Vodă, No 51, și Lazăr A. Asriel, comerciant, domiciliat în București, str. Sfinților, No 17, a intervenit astăzi următorul contract de asociațiune:

1. Obiectul societății este *comerțul cu cherestea* având drept domiciliu locul viran situat în str. Cuza-Vodă No. 51.

2. Capitalul social este de lei 125.000 (una sută două zeci și cinci mii), din cari lei 30.000 (trei zeci mii) a fost depus de asociatul Iosef A. Elias în numerar și mărfuri, iar lei 95.000 (nouă zeci și cinci mii) a fost depus de asociatul Lazăr A. Asriel.

3. La fiecare fine de an, făcându-se bilanțul, câștigul sau în cas nenorocit paguba se va repartiza în două părți egale adică câte 50% (cinci zeci la sută) de fiecare asociat.

4. Beneficiile rezultate din această asociațiune, la încheerea bilanțului de fine de an, nu se vor ridica, ci se vor capitalisa spre a se da o extensiune mai mare afacerii.

5. Nici un asociat nu are dreptul de a retrage vreo sumă de bani din misa sa socială, în tot timpul asociațiunii și până la dizolvarea societății.

6. Firma socială va fi Elias & Asriel, Societate în nume colectiv cu sediul în Craiova str. Cuza-Vodă No. 51.

7. Semnătura socială aparține fie căruia din asociați în parte, care va semna direct numele firmei. De asemenea fie care asociat va fi în drept de a reprezenta firma înaintea Justiției, autorităților și pieței comerciale.

8. Durata asociației este de cinci ani, cu drept prelungire sau denunțare înaintea împlinirii termenului.

9. În caz că, ceea ce să ferească Dumnezeu, unul dintre asociați va deceda în timpul acestei asociațiuni, tovărășia nu se va putea dizolva înaintea termenului stipulat. Pe asociatul Iosef A. Elias îl va urma la asociațiune soția sa, care va beneficia de toate avantajile, sau va suporta toate pagubele ce vor rezulta din întreprinderea de mai sus, iar pe asociatul Lazăr Asriel îl va urma în asociațiune moștenitorii săi legali.

Făcut în Craiova la 15 Aprilie 1921.

(ss) Iosef A. Elias

(ss) Lazăr A. Asriel

⁶⁶ *Ibidem*, dosar 39/1931, ff. 2-3.

ANEXA NR. 3**Contract de societate
în nume colectiv⁶⁷**

Între subsemnații Frații Leon I. Baruch și Israel I. Baruch ambii comercianți, cu domiciliul în Craiova, s'a încheiat astăzi următorul contract de asociație, care este o continuare a contractului de asociație aut. De Trib. Dolj. S. III la No. 1767/916, cu următoarele modificări:

Convenim să continuăm între noi cu începere de astăzi societatea în nume colectiv ce a existat până acum.

Această societate preia asupra ei tot activul și pasivul comerțului de manufactură și mărunțișuri, ce a fost exercitat de vechea societate astfel cum rezultă din bilanțul încheiat în registrele vechei societăți cu data de 9 Maiu 1926.

Toate operațiunile comerciale făcute până astăzi de vechea societate și trecute în registrele sale trec de drept prin efectul acestei operațiuni asupra societății ce înființăm.

Obiectul societății noastre este continuarea și exercitarea comerțului de manufactură și mărunțișuri, cu sediul social în Craiova Str. Lipsani No. 67, fără altă sucursală și fără procuratori.

Miza socială depusă de fiecare dintre asociați este repartizată astfel:

Leon I. Baruch lei 1.026.240 bani 65

Israel I. Baruch lei 976.240 bani 60

Total lei 2.002.481 bani 25

Se specifică că conform registrelor noastre imobilul în care exercităm acest comerț aparținând ambilor asociați în mod egal și fiind trecut în registrele noastre cu valoarea lui de lei una sută cincii mii, această valoare face parte integrantă din capitalul social specificat mai sus, care capital este conform cu bilanțul încheiat la 9 Maiu 1926.

Capitalul social arătat mai sus va putea fi sporit în aceiași proporție de către ambii asociați în cazul când exercitarea comerțului nostru ar simți nevoie.

Pe fiecare an, în cursul lunii Maiu vom face inventarul și vom încheia bilanțul. Beneficiul net care va rezulta, dupe deducerea cheltuielilor generale va fi repartizat în mod egal între ambii asociați și tot în aceiași proporție va fi suportată și paguba, ferească Dumnezeu.

Toate prelevările pe care asociații le vor face din cassa socială, pentru trebuințele lor personale se vor scade din partea lor de capital.

Termenul acestei societăți îl fixăm cu începere de azi pe timpul nelimitat, însă cu facultatea pentru fiecare din asociați a se putea retrage din societate chiar înainte de expirarea însă în cursul lunii Maiu când se face inventarul trebuie să avizeze pe celălalt asociat cu 6 luni de zile mai înainte.

⁶⁷ Un extras după contractul de societate în nume colectiv în M. O., nr. 180/ 14 august 1926, p. 12.213.

Într-un atare caz, asociatul care rămâne în afacere va prelua asupra sa tot activul și pasivul social cu obligațiune de a lichida drepturile asociatului care se retrage pe baza ultimului bilanț încheiat în luna Maiu a ultimului an, adică anul respectiv, plătindu-i drepturile sale cuvenite în capital și beneficiu în termen de trei ani de zile, socotiți dela ultimul bilanț, fără dobândă în numerar, în rate egale semestriale, avându-se bine înțels în vedere totdeauna valuta forte a datei când trebuie să se facă plata semestrială.

În caz de deces al unuia din asociați înainte de expirarea termenului asociațiunei nu se va putea aplica sigilii și închide magazinul, moștenitorii asociatului decedat, fie majori, fie minori reprezentanți prin tutorele lor, vor avea facultatea sau să continue societatea cu asociatul supraviețuitor, în care caz ei vor avea aceleași drepturi și obligațiuni ca asociatul decedat, cu condițiune de a desemna pe unul dintr-ânșii care să ia locul celui decedat sau să se retragă din asociațiune, în care caz se vor conforma întocmai stipulațiunilor prevăzute mai sus.

Firma socială va fi „Leon I. Baruch și Frate” cu emblema „La Mielul Alb”, adică așa cum a fost și până acum.

Fiecare din asociați are dreptul a administra afacerile societăței, a semna firma socială și a reprezenta societatea atât înaintea Justiției cât și față de terțele persoane, precum și înaintea tuturor autorităților de orice natură ar fi ele.

Delegăm pe Dl. Avocat I. Mitrică din Craiova cu îndeplinirea tuturor formalităților cerute de lege pentru afișarea, publicarea și transcrierea acestui contract de asociație ca el să fie valabil putând să semneze ori unde va fi nevoie în numele societăței cum și în registrul de firme.

Pentru care am format prezentul contract în dublu exemplar.

Făcut azi 31 Iulie 1925 în Craiova.

(ss) Leon I. Baruch

(ss) Israel I. Baruch

Scriitor, redactor și martor pentru identitatea părților

(ss) Ioan Mitrică, Avocat Craiova

ANEXA NR. 4

Camera de Comerț și de Industrie Craiova
Oficiul Registrului Comerțului
Certificat⁶⁸

Având în vedere cererea înregistrată la Nr. 230 a firmei Efraim Eschenazy Fii din Craiova.

⁶⁸ S.J.A.N Dolj, fond Camera de Comerț și de Industrie Craiova, Firme Sociale, dosar 500/1932, f.n.

Certificăm prin aceasta că firma Efraim A. Eschenazy Fii cu petiția înregistrată la No. 923 din 3 octombrie 1933 a cerut înmatricularea sa în registrul analitic de firme sociale al Oficiului Registrului de Comerț după cum se specifică mai jos:

1. Denumirea firmei: Efraim A. Eschenasy Fii;
2. Sediul: Craiova, str. Lipsani, nr. 63;
3. Felul întreprinderii: întreprindere comercială;
4. Data înscrierii: 3 octombrie 1933;
5. Obiectul comerțului: manufactură și fierărie;

6. Dacă firma funcționează la data eliberării certificatului: Firma a fost înmatriculată în registrul analitic al Oficiului registrului de comerț sub Nr. 510 social la data de 3 octombrie 1933 și funcționează în prezent;

7. Numele persoanelor care angajează valabil firma prin semnătura pusă pe avere: Firma este valabil angajată prin semnătura Dlor:

- a) Albert E. Eschenasy – asociat
- b) Moritz E. Eschenasy – asociat

Firma poate fi angajată valabil prin semnătura unui dintre asociați.

1936 Observațiuni: *Această firmă este urmarea firmei Eschenazi A. Efraim care datează din anul 1900 cu același comerț și același sediu și care a fost radiată la 3 octombrie 1933, înscriindu-se pe numele Efraim Eschenazy Fii.*

Drept care am eliberat prezentul certificat spre a-i servi la nevoie.

Președinte

Secretar

Șeful biroului

Nr. 230 1936 Ianuarie

ANEXA NR. 5

Camera de Comerț și de Industrie Craiova
Oficiul Registrului Comerțului
Certificat⁶⁹

Având în vedere cererea înregistrată la Nr. 1900 din 30 Aprilie 1936 făcută de firma HAIM LEON FII din Craiova,

Certificăm prin aceasta că firma Haim Leon Fii cu petiția înregistrată la Nr. 173 din 18 iunie 1931 a cerut înmatricularea în registrul analitic de firme sociale ale Oficiului Registrului de Comerț după cum se specifică mai jos:

- 1) Denumirea firmei: Haim Leon Fii.
- 2) Sediul: Craiova str. Buzești, Nr. 17.
- 3) Felul întreprinderii: Întreprindere comercială.

⁶⁹ *Ibidem*, dosar 19/1931, f.n.

4) Data înscrierii: 18 iunie 1931.

5) Obiectul comerțului: comerț de manufactură, lipscănie, mercerie, marghitănie, pielărie, băcănie, coloniale, mărunțișuri.

6) Dacă firma funcționează la data eliberării certificatului: Firma a fost înmatriculată în registrul analitic de firme sociale al Oficiului Registrului de comerț sub Nr. 9 și funcționează în prezent.

7) Numărul persoanelor care angajează valabil firma prin semnătura pusă pe cerere: Mayer Levy și Rafael Penchas, singur împuterniciți de a angaja valabil firma.

8) Observațiuni: Firma datează de la 17 Ianuarie 1920.

Drept pentru care am eliberat prezentul certificat spre a-i servi la nevoie.

Nr. 1900

30 Aprilie 1936

Secretar,(ss) indescifrabil
Șeful Biroului, (ss) indescifrabil

ANEXA NR. 6

Act de asociație⁷⁰

Subsemnații: Moritz A Lewy din Craiova, str. Dima Popovici 9 și Leon H. Leon din Craiova, str. Unirii, no 61 constituim o societate în nume colectiv, în următoarele condițiuni:

1. Societatea în nume colectiv e formată din noi doi ca asociați sub firma – emblemă AVRAM LEVY SUCCESORI MORITZ A LEVY și LEON H LEON; cu sediul în Craiova, str. Lipscani, no. 35.

2. Semnătura socială va fi valabilă numai prin semnătura ambilor asociați cari obligă astfel exclusiv societatea.

3. Obiectul societății este exercitarea comerțului de mărunțișuri, galanterie, tricotaje etc.

4. Fiecare din noi va aduce ca aport social suma de lei două sute mii (200.000) parte în numerar și parte în mărfuri.

5. Beneficiile sau pierderile se împart în mod egal între noi.

6. Societatea va începe să funcționeze de fapt și de drept dela data înscrierii firmei, pe un termen nelimitat. Drept care am făcut prezentul act în dublu exemplar luând fiecare din noi câte unul, azi 9 Februarie 1938, în Craiova.

Moritz A. Levy
Leon H. Leon

⁷⁰ *Ibidem*, dosar 641/1938, f.n.

ANEXA NR. 7

Domnule Ministru⁷¹,

Subsemnatul Moritz A Levy, domiciliat în Craiova, str. Dima Popovici, no. 9 vă rog respectuos să binevoiți a aproba înscrierea la Camera de Comerț și Industrie din Craiova, Oficiul Registrului de Comerț a firmei societății în nume colectiv ce constituie subsemnatul cu cumnatul meu Leon H. Leon sub denumirea Moritz A Levy & Leon, pentru comerțul de galanterie și mărunțișuri cu sediul în Craiova.

Această firmă va fi continuarea comerțului exercitat de defunctul meu tată A. M. Levy decedat în anul 1937, conform actului anexat.

În sprijinul cererii mele anexează aici următoarele:

1. Livretul de exercitarea profesiei pe cont propriu no. 106.426 liberat de Ministerul Muncii cu no. 4.323 din 8.10.1937.

2. Biletul de liberă petrecere no. 2.989 liberat de Chestura Poliției Municipiului Craiova, Biroul de Siguranță.

3. Certificatul de Naționalitate și protecție no. 84/937 liberat de Consutul Regal al Greciei la București.

4. Extractul 9.302/937 Primăria Municipiului Craiova de decesul tatălui meu Avram M. Levy.

5. Certificatul cu no 45.458/937 liberat de Biroul de Cazier și Identificare constatând că nu am fost condamnat pe ultimii 10 ani.

6. Certificatul No. 13.374 liberat la 21. 12. 1937 de Portăreii Tribunalului Dolj, constatând că nu am polițe, pe ultimii 10 ani.

7. Declarația autenticată de judecătoria Ocolului Urban Craiova, no 1/1938 prin care arăt că voi investi un capital de lei 200.000 în întreprinderea comercială ce voi face.

Cu deosebită stimă,

Din Craiova, str. Dima Popovici, nr. 9

D-lui Ministru al Industriei și Comerțului, București.

ANEXA NR. 8

Certificat⁷²

Noi, Chestorul Poliției Municipiului Craiova

Spre satisfacerea cererii făcută prin petițiunea înregistrată la no 376/1938 și pe baza referatului dat de către Biuroul Controlului Străinilor de pe lângă această Chestură de Poliție.

Certificăm că dl. Mortiz A. Lewy, domiciliat în acest oraș, str. Tache Ionescu, No 35, posedă la Oficiul Controlului Străinilor dosarul personal cu No 2989 ca supus

⁷¹ *Ibidem.*

⁷² *Ibidem.*

Greciei, din care rezultă că este născut la 1 Februarie 1895 în orașul Adrianopol – Bulgaria și a venit în România prin punctul de frontieră Turnu Severin în ziua de 17 August 1921, stabilindu-se în Craiova, unde locuiește și astăzi cu următoarele lipsuri din țară: dela 6 Septembrie – 24 Octombrie 1921; dela 9 Noiembrie 1921 – 18 Ianuarie 1922; dela 16 Martie – 24 Iulie 1922; dela 28 Septembrie 1922 – 19 Aprilie 1923; dela 23 Iulie 1923 – 20 Mai 1924; dela 21 Iunie – 5 Decembrie 1924; dela 2 Ianuarie – 8 Mai 1925; dela 17 Iulie – 10 Decembrie 1925; dela 28 Decembrie 1925 – 8 Mai 1926; dela 29 Decembrie 1926 – 1 Februarie 1927 și dela 23 August la 24 Septembrie 1930. În timpul acestor lipsuri din țară a fost la Viena pentru interese comerciale și familiare.

Dela data venirii sale în România și până în prezent, sus numitul străin a locuit numai în Craiova, unde tot timpul a exercitat profesiunea de funcționar comercial, conducător al magazinului de galanterie și mărunțișuri al tatălui său Avram Lewy, care a încetat din viață în această localitate la 25 Mai 1937, iar dela această dată continuă comerțul exercitat de către defunctul său tată, obținând pentru aceasta și livretul de exercitarea profesiunii pe cont propriu cu No 106426, din 19 Octombrie 1937, dela Ministerul Muncii – Direcțiunea Muncii. A posedat întotdeauna acte valabile de călătorie, în prezent având certificat de naționalitate dela Consulatul Greciei la București, care ține loc de pașaport, bilet de liberă petrecere dela această Chestură de Poliție și livretul de exercitarea profesiunii specificat mai sus, toate valabile până la 31 Decembrie 1938.

Acest certificat urmează a se elibera spre a servi străinului pentru înscrierea firmei sale comerciale la Camera de Comerț și Industrie din Craiova.

Chestorul Poliției
(ss indescifrabil)
No 401/1938

SOCIO-ECONOMIC LANDMARKS IN CRAIOVA'S URBAN LANDSCAPE. JEWISH ENTREPRENEURS (THE 19th CENTURY AND THE FIRST HALF OF THE 20th CENTURY)

(Abstract)

Through our approach we have tried to restore, according to our possibilities, the history of some Jewish entrepreneurs that distinguished themselves in the industrial and commercial scenery of Craiova. The sources point out some Jewish families living together in the same town (Eskenasy, Baruch, Samitca, Benvensti, Mendel, Waidmann etc.), who enjoyed financial constancy and owned priority in the following fields: ready-made clothes for men and women, hosier's, draper's, grocer's, printing house, stationery, colonial goods. We took the necessary steps to restore, according to our possibilities, from the "Jewish entrepreneurs" history, the ones who worked in Craiova area.

Keywords: Craiova, 19th-20th century, Jew, economic evolution, entrepreneur.